

QORAKO‘L TUMANI NEKRONIMLARIDA “BOBO” KOMPONENTINING QO‘LLANILISHI

Axmatova Intizora Hasan qizi

Buxoro davlat universiteti, Tilshunoslik va jurnalistika kafedrasida o‘qituvchisi
(intizoraaxmatova@gmail.com)

Annotatsiya. Nekronimlarning til xususiyatlari, ularning o‘ziga xos tomonlari, ahamiyatli jihatlarini yoritish, mavzuiy guruhlar bo‘yicha taqsimlash bugungi tilshunoslikning muammolaridan biridir. Ayrim tadqiqotlarni hisobga olmaganda o‘zbek toponimikasida nekronimlar to‘planmagan va deyarli o‘rganilmagan. Qorako‘l tuman qabristonlarini o‘rganish natijasida yig‘gan ma‘lumotlarimizni avvaalgi maqolalarimizda e‘lon qilishni boshlagan edik. Bu ishimizda ham hududda joylashgan qabristonlarning tarixi, ularga asos qilib olingan nomlarning semik xususiyatlariga e‘tibor qaratdik.

Tayanch tushunchalar. Nekronim, avliyo, qabriston, ziyoratgoh, masjid, , ato, ota, bobo, xo‘ja, shayx, hazrat, eshon, ziyoratgoh, mozor, sag‘ana, tug‘, tariqat, suluk

Аннотация: Выяснение особенностей языка, особенностей, значений некронимов, распределения по предметным группам является одной из проблем современного языкознания. За исключением некоторых исследований, прозвища в узбекской топонимике не собраны и практически не изучены. Информацию, собранную в результате изучения кладбищ Каракольского района, мы начали публиковать в наших предыдущих статьях. В данной работе мы уделили внимание истории кладбищ, расположенных в регионе, и семитским особенностям основанных на них названий.

Ключевые слова: Некроним, святой, кладбище, святыня, мечеть, дедушка, отец, дедушка, хозяин, шейх, хазрат, ишан, святыня, гробница, сагхана, буксир, тарикат, тиявка

Summary: Elucidation of language features, specific aspects, significant aspects of necronyms, distribution by subject groups is one of the problems of today's linguistics. Except for some studies, nicknames in Uzbek toponymy have not been collected and hardly studied. We began to publish the information we collected as a result of studying the cemeteries of the Karakol district in our previous articles. In this work, we paid attention to the history of the cemeteries located in the region, and the Semitic features of the names based on them.

Keywords: Necronym, saint, cemetery, shrine, mosque, father, grandfather, master, sheikh, hazrat, eshan, shrine, tomb, saghana, tug, tariqat, leech

Kirish. Inson dafn qilingan joylar – qabrlar, qabristonlar va boshqa xil ana shu tipdagi o‘rinlar nomshunoslikda nekronimlar deb yuritiladi. Nekronim-toponim turi (yun. Vexpw-nekros-qabriston+onoma-atoqli ot)⁷⁷ bo‘lib, mozor, qabriston va mana shu tipdagi muqaddas obektlarning atoqli oti. Nekronimlarning o‘ziga xos toponim ekanligi uning nomlanishi uzoq muddat o‘zgarmas holda saqlanib qolishi bilan bog‘liqdir. Qabriston, masjid yoki ziyoratgohlar, asosan, yagona atab qo‘yilgan, o‘zi mansub bo‘lgan nomiga ko‘ra nomlanadi va o‘zgarmagan holda avlodlarga ham yetib keladi. Shuning uchun ham ularning nomlanishi bilan bog‘liq bo‘lgan rivoyatlar, afsonalar o‘zining tarixiyligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Toponimlarni tilshunoslik jihatidan, tahlil qilish, ayniqsa, semantik xususiyatlarini o‘rganish xalqning milliy, etnik, ijtimoiy-siyosiy, ma‘daniy tarixini, tilning tarixiy taraqqiyotini va takomilini yoritish nuqtai nazaridan ahamiyatlidir.

Metodlar. Maqolada nekronimlarning til tizimidagi ahamiyatini aniqlash uchun tarixiy, qiyosiy-chog‘ishtirma, tavsiflash, differensial-semantik, kuzatish usullaridan foydalaniladi.

Natijalar. Nekronimlarning til xususiyatlari, ularning o‘ziga xos tomonlari, ahamiyatli jihatlarini yoritish, mavzuiy guruhlar bo‘yicha taqsimlash bugungi tilshunoslikning muammolaridan biridir. Ayrim tadqiqotlarni hisobga olmaganda o‘zbek toponimikasida nekronimlar to‘planmagan va deyarli o‘rganilmagan. Qorako‘l tuman qabristonlarini o‘rganish natijasida yig‘gan ma‘lumotlarimizni avvaalgi maqolalarimizda e‘lon qilishni boshlagan edik. Bu ishimizda ham hududda joylashgan qabristonlarning tarixi, ularga asos qilib olingan nomlarning semik xususiyatlariga e‘tibor qaratdik.

Bobo Isomi – Qorako‘l tuman Ziyorat QFY hududidagi Bobo Isomi qishlog‘ida joylashgan. Hozirgi kunda mazkur qabristonga erta nobud bo‘lgan chaqaloqlar dafn qilinsa, 1920-yilga qadar kata yoshdagi kishilarning ham mayyitlari shu qabristonga qo‘yilgan. Oq matodan tug‘ ko‘tarilgan mazkur ziyoratgohda 2-3 asrlik tut daraxti va qabriston o‘rtasida hovuz mavjud. Ilgari bu hovuzdan shifobaxsh buloq suvi chiqqan va aholi undan yara-chaqalarni, turli teri kasalliklarini davolashda foydalanishgan. Respublikaning boshqa hududlaridan ham ko‘plab bemorlar mazkur shifobaxsh suvdan shifo istab kelishgan.

Qabriston chetida Bobo Isomiga nisbat beriluvchi qabr mavjud. Qishloq aholisii mazkur ustida bino tiklashlashgan. Bobo Isomining kimligi haqida aniq ma‘lumotlar mavjud emas. Mazkur zotning naqshbandiylik tariqati vakili ekanligi haqidagi taxminlar bor.

⁷⁷Begmatov E. Uluqov N. O‘zbek onomastikasi terminlarining izohli lug‘ati. -Namangan, 2006.

Yakka A’lambobo – Qorako’l tuman Ziyorat qishlog’ida joylashgan. Yosh marhum go’daklar ko’miladigan qabrison. Yakka –alohida, bitta, a’lam – bayroq ya’ni, bitta bayroq ma’nosi, shuningdek olim so’zining talaffuzda o’zgarishi natijasida a’lamga o’zgargan degan taxminlar mavjud. Qabrison uchun asos bo’lgan mazkur nom haqida tarixiy manbalarda ma’lumot uchramadi. Buxoro amirligida a’lam- din arbobi lavozimi mavjud. Yakka A’lam ya’ni mazkur qishloqdagi yagona din arbobi nomiga qo’yilgan bo’lishi mumkin.

Ka’bapo’shbobo – Qorako’l tuman Yangiqal’a va Quvvacah qishloqlari orasida joylashgan qabrison. Patta daraxtining kovagidan chiqib turadigan shifobaxsh chashmaga ega joy. Avliyoda Ka’bapo’shboboning qabri va sag’anasi bo’lmasada, ramziy tarzda tug’ ko’tarilgan. Qabrisonda yoshi uch asrga teng keladigan o’ymakor ustunlar qadimda bu yerda masjid yoki xonaqoh bo’lganligidan dalolat beradi. Buxoroning boshqa hududlarida ham shu nomdagi qabrisonlar mavjud. Qishloq aholisi qabrisondan o’tgan asrning 80-yillaridan foydalana boshlagan unga qadar aholi marhumlari Bobojo’sh bobo mozoriga dafn qiliingan.

Yakkamozor, O’qchibobo – Quyi Yangibozor qishlog’ida joylashgan qabrison. Dastlab hududda birgina mozor bo’lgani bois qishloq aholisi uni Yakkamozor deb atashgan. Erta yoshda vafot etgan chaqaloqlar dafn qilinadi.

Boboxo’ja – Qorako’l tuman Jig’achi qishlog’ida joylashgan qabrison. Qabrisonga Osiyo qishlog’ining marhum kishilari dafn qilinadi. XVII asrning 30-yillarida Boboxo’ja ismli nufuzli, ilmi, badavlat kishi bo’lgan.

Hazrati Yoqub Eshonbobo – Qorako’l tuman Jig’achi MFYda joylashgan qabrison. Kamida uch asrlik tarixga ega mazkur qabrisonda qora tug’ ko’tarilga. Qora tug’ kubroviylik va shialaikning ramzidir. Hazrati Yoqub Eshonbobo 17 asrning o’rtalarida Eronning Mashhad shahridan Xorazmga, keyinchalik Buxoroning Qorako’l vohasiga kelgan o’n ikki imom shajarasidan bo’lmish Imom Rizo avlodlaridandir. Bu hududlar Hazrat Yoqub Eshonga Subhonqulixon tomonidan taqadim etilgan va keyinchalik bu yerdan qabrison sifatida foydalanib, mozorga u zotning avlodlari, so’fiylar, xalifalari, muridlari va hozirgi kunda qishloq aholisi marhmlari dafn qilib kelinmoqda.

Qandimli bobo – Qorako’l tuman Qoraun qishlog’i cho’lida joylashgan qabrison. Oq tug’ ko’tarilgan. Qabrison o’tgan asrning 20-yillariga foydalanishgan, undan so’ng Qorako’ldaryoning suvi kamayib bu yerlarga yetib kelmagach aholi qishloqning ichkari qismiga ko’chib o’tadilar va shu yerda yangi qabrison bunyod etadilar. Shunday bo’lsada yaqin kunlarga qadar ko’chmanchi qozoq chorvadorlari bu qabrisondan foydalanishgan. Tarkibi: Qandim + li (yasovchi qo’shimcha) bobo

Ahmad Saidbobo – Qorako’l tuman Qoraun qishlog’ida joylashgan qabrison. Hozirda aholi bu qabrison foydalanishmaydi. Qadimda mazkur qabrison o’rnida

Said Ahmad qishlog‘i bo‘lgan. Zarafshon suvlarining bu hududgacha yaxshi yetib kelmasligi natijasida aholi bu joylardan ko‘chib ketgan. Qorako‘l hududida Said Ahmad nomi bilan mashhur bir necha avliyo o‘tgan. Ulardan biri Said Ahmad Buxoriy – Sayyid Atodir. Yana biri Amir Haydarning yaqin qarindoshi Sayyid Ahmadxo‘ja naqibdir. Amir Haydar unga in‘om etgan mol-mulklar orasida Qorako‘l vohasidagi yerlar, yaylovlar ham mavjud edi. Shuningdek, mazkur qabriston yassaviylik tariqati vakillaridan bo‘lmish Hazrat Sayyid Ahmad valiyning tabarruk qadamjolaridan biri bo‘lish ehtimoli ham mavjud. U zotning qabrlari Sanmarqand atrofida joylashgan.

Do‘stmatbobo – Qorako‘l tuman Qorahoji qishlog‘ida joylashgan qabriston. Qabristonda yetti qabr ustida tug‘ ko‘tarilgan. Qorahoji, Qora Qulonchi, Qulova qishloqlarining kata va kichik marhumlari dafn etiladi. Qishloq aholisining aytishicha, Do‘stmatbobo Jizzax viloyatining Baxmal tumanidan shu qishloqqa imomlik qilish uchun kelib, bu yerda turg‘unlashib qoladi va shu yerda vafot etadi. Baxmal tumanida ham shu nomli ziyoratgoh mavjud.

Hazrati Shayx Bilobobo – Qorako‘l tuman Shakarbek qishlog‘ida joylashgan qabriston. Shakarbek, Moyak, Sho‘robod, Yangibozor, Chatqash qishloqlari marhumlari dafn qilinadi. Qabristonda Hazrati Shayx Bilolboboga nisbat beriluvchi beshta oq tug‘ ko‘tarilgan sag‘ana mavjud. Turkmanistonning Lebab va Toshovuz viloyatlarida ham shu nomli qabriston mavjud.

1.	Qandimlibobo	Aholi punktlari va ularning tarkibiy qismlari	Qabriston	Buxoro viloyati Qorako‘l tumani	Xalq deputatlari Qorako‘l tumani Kengashining 06.10.2020 y. 87/12-VI-sonli qarori	Mirzaqal‘a mahallasi
2.	Ahmad Saidbobo	Aholi punktlari va ularning tarkibiy qismlari	Qabriston	Buxoro viloyati Qorako‘l tumani	Xalq deputatlari Qorako‘l tumani Kengashining 06.10.2020 y. 87/12-VI-sonli qarori	Kamolot mahallasi
3.	Do‘stmatbobo	Aholi punktlari va ularning tarkibiy qismlari	Qabriston	Buxoro viloyati Qorako‘l tumani	Xalq deputatlari Qorako‘l tumani Kengashining 06.10.2020 y. 87/12-VI-sonli qarori	Qorahoji mahallasi
4.	Hazrati Shayx Bulbulbobo	Aholi punktlari va ularning tarkibiy qismlari	Qabriston	Buxoro viloyati Qorako‘l tumani	Xalq deputatlari Qorako‘l tumani Kengashining 06.10.2020 y. 87/12-VI-sonli qarori	Shakarbek mahallasi

Muhokama. Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, Qorako‘l tumanidagi qabriston nomlari, ular haqidagi tarix, xalqlar turmushi, xalqning ishonch e‘tiqodidan darak beradi desak. Yuqorida ko‘rganimizdek, ba‘zi qabriston nomlarining yaratilishi antroponimikaga asoslanadi. Masalan, Do‘stmatbobo ni oladigan bo‘lsak avval antroponim ya‘ni kishi ismi o‘sha masjid joylashgan qishloqqa o‘tgan. Keyinchalik esa qishloq nomi masjid nomiga aylangan. Boshqa masjid nomlari esa bevosita masjid joylashgan qishloq nomi bilan atalgan. Ya‘ni bir toponim boshqa bir toponim yasalishiga asos bo‘lgan. Do‘rmon masjidi misolida esa qadim rivoyat yotganiga amin bo‘lamiz. Umuman olgand, masjidlar milliy

qadriyatlarimizni ado etadigan ulug‘ maskan hisoblanadi. Ammo achinarlisi shuki, ba’zi bir masjidlar eski bino, tashlandiq joyga aylanib qolgan. Ba’zilari esda tabiiy ofatlar tufayli butunlay nurab ado bo‘lgan. Hozirchao‘z tashqi qiyofasini saqlab qolgan masjidlarimiz ham e‘tiborsizlik natijasida butunlay yo‘qolish xavfi ostida turibdi. Ta’mir lab foydalanayotgan masjidlarimizning ham tarixi hali yetarli darajada ochiqlanmagan. Milliyligimizdan xabar beruvchi bu inshootlar haqida hali ancha izlanishlar harakatlar talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Begmatov E. Uluqov N. O'zbek onomastikasi terminlarining izohli lug'ati. - Namangan, 2006.
2. Qorayev S. Toponimika. O‘zbekiston faylasuflari milli jamiyati nashriyoti. T:-2006
3. Raximovna U. N. Tasavvuf ta’limoti va g‘arb adabiyoti //Ethiopian International Multidisciplinary Research Conferences. – 2023. – C. 117-119.
4. Umurova N., Samadova S. Oriental Motives on “The Fifth Mountain” By Paulo Coelho //International Engineering Journal For Research & Development. – 2020. – T. 5. – №. 2.
5. Fayбуллаев С. Қорақўл воҳаси тарихий топонимлари атласи. Тошкент, Lesson Press нашриёти, 2021 йил 190 бет
6. С.С.Бухорий. Бухоронинг табаррук зиёратгоҳлари. “Дурдона” нашриёти, 2012 йил 272-бет
7. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 4-жилд. – Т.: Ўзбек миллий энциклопедияси, 2008. – 606 б.
8. Axmatova I.H. “Aniq va tabiiy fanlarni masofaviy o‘qitishning dolzarb masalalari” mavzusidagi Respublika ilmiy-nazariy konferensiya materiallari. Nukus 2023-yil 12-13-aprel. “Buxoro janubiy tumanlarida Arabxona toponimining leksik xususiyati” 420-424-betlar
9. Axmatova I.H. Philology and sociology ilmiy jurnal. “Qorako‘l tuman toponimlarining fonetik va tarkibiy tuzilishi” 10-16-betlar
10. Axmatova I.H. “Buxoro janubiy tumanlarida “Rabot” asosli toponimlarning semantik xususiyatlari” “Ilm-fan va ta’lim” ilmiy jurnali 8-son 30.06.2023. 100-105 betlar
11. Axmatova I.H. “O‘rta Osiyodan Ando‘lagacha: Turkiy xaqqlar tili, tarixi, madaniyati va etnografiyasi” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. 2023-yil 19-oktabr. Olot tumani tarkibidagi etnonim asosli toponimlar tahlili. 145-147

12. Axmatova I.H. “Globallashuv davrida turli tizimli tillar munosabati” mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Navoiy-2023. Qorako’l tumani ayrim nekronimlarining semantik xususiyatlari. 389-392

13. Axmatova I.H. International scientific and practical conference: youth, science, education: topical issues, achievements and innovations nomli xalqaro Chexiya konferensiyasi. Analysis of color defining words in the names of Karakol district. 4 bet

14. Axmatova I.H. “Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar” ilmiy-online jurnal. № 4 - 2022. Jondor tumanidagi ayrim avliyo nomlari etimologiyasi va lisoniy tadqiqi. 4 bet.